
A multifunkcionális mezőgazdaság alkotmányos alapjai*

Csák Csilla** – Hornyák Zsófia*** – Szilva-Orosz Flóra****

A társadalmi innováció egyre nagyobb jelentőséggel bír, amely magában hordozza a gazdasági és társadalmi folyamatok újragondolásának és újszerű megközelítésének az igényét és lehetőségét. Ilyennek tekinthető a szociális farm modell is, amely hazánkban is egyre népszerűbb tevékenységi forma. Az újszerű megoldások létrejöttének alapvető jogszabályi háttere megtalálható, viszont számos esetben a jogszabályok „finomhangolására” van szüksége annak érdekében, hogy hatékonyan tudjanak működni. A szociális farm esetében is helytállóak ezek a megállapítások, amely a szociális gazdaság jellemzőit a multifunkcionális mezőgazdaság keretei között a hátrányos helyzetű személyek értékteremtő munkájának bevonásával valósítja meg. Ennek a tevékenységi formának a létjogosultságát az alkotmányos rendelkezések egyes aspektusainak bemutatásával igazoljuk.

Kulcsszavak: szociális farm, multifunkcionális mezőgazdaság, munkához való jog, szociális biztonság, egyenlő bánásmód, esélyegyenlőség, társadalmi innováció

Constitutional foundations of multifunctional agriculture

Social innovation is of growing importance, bringing with it the need and opportunity to rethinking and approaching economic and social processes in new ways. Innovative solutions often involve bottom-up methods and processes that respond to real needs and provide workable answers to social problems. This is the case of the social farm model, which is becoming increasingly popular in our country. The basic legal framework for the creation of innovative solutions is in place, but in many cases the legislation needs to be 'fine-tuned' in order to be effective. The same is true of the social farm, which implements the characteristics of the social economy by involving disadvantaged people in value-creating work within the framework of multifunctional agriculture. The justification for this form of activity is demonstrated by an examination of certain aspects of the constitutional provisions.

Keywords: social farm, multifunctional agriculture, right to work, social security, equal treatment, equal opportunities, social innovation

---

* „Ez a tanulmány az Új Széchenyi Terv és a Next Generation EU program támogatásával valósult meg a „Társadalmi Innovációs Nemzeti Laboratórium” elnevezésű, RRF-2.3.1-21-2022-00013 projekt keretein belül.”

** Intézetigazgató, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék.

*** Egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék.

**** Tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék.

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2022.2.1994>

Prugberger Professzor úr születésnapjára egy „doktorcsaládi” együttműködéssel készültünk, hiszen a doktori képzés során a cikk egyik szerzője Professzor Úr témavezetője volt, valamint a másik két szerzőtársnak pedig doktori témavezetője. Ám azt, hogy a szerző triászunkból ki melyik pozíciót tölti be, vagyis hogy ki Prugberger Tanár Úr „doktorgyermeke” és kik a „doktorunokái”, nem kívánjuk feltárni az olvasó előtt. Igyekeztünk olyan témát találni, ami mind a négyünk – az ünnepelt és tanítványai – kutatásainak metszéspontjában áll, vagyis aminek agrárjogi, munkajogi, részben szövetkezeti jogi vetülete is van, így a szociális farmok kapcsán tennénk egy alkotmányjogi vizsgálatot, de ezt is Professzor úr kutatásaihoz igazítva inkább munkajogi vonatkozásban vizsgálánánk.

1. A szociális farm lényege

A szociális farm elnevezésére és fogalmának meghatározására Európában több definíciót találunk. Jelen tanulmány keretei között a magyar elnevezést és tartalmi meghatározást tekintjük kiindulópontnak. Ennek megfelelően a szociális farm fogalma, mely fogalmat 2015-ben szakértők egy csoportja alkotott meg: *„A szociális és szolidáris elveknek megfelelően, a társadalmi és környezeti szemléletformálás érdekében működő kooperatív gazdálkodási forma, amely mezőgazdasági termelő, feldolgozó, szolgáltató tevékenységet végez hátrányos helyzetű személyek bevonásával; illetőleg mezőgazdasághoz kapcsolódó szemléletformáló kiegészítő tevékenységet végez a társadalom szélesebb köre számára.”*¹ A szociális farm működésének funkcionális elemét az adja, hogy a fogyatékossgal élő és megváltozott munkaképességű személyek végeznek a keretein belül különféle mezőgazdasági és mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet, mely tevékenység jellemzően atipikus foglalkoztatási jogviszony² feltételez.³ Az itt megvalósuló foglalkoztatás a klasszikus foglalkoztatási formák mellett egy új típusú,

¹ A „Szociális farmok létrehozása Magyarországon NCTA-2014-8221-C” c. projekt keretében felállított munkacsoport fogalmazta meg a fogalmat. Lásd Jakubinyi László: A szociális farm fogalma és típusai, in: *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, (szerk.: Kajner Péter – Jakubinyi László), Miskolc, Szimbiózis Alapítvány, 2015, 28. o.

² A mezőgazdaság keretében előforduló atipikus foglalkoztatási jogviszonyokról részletesen lásd Prugberger Tamás: *Az atipikus foglalkoztatási szerződések néhány problematikus kérdése a mezőgazdaságban*, *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata*, 16 (2021) 1., 5-19. o.

³ A hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásáról részletes ír Csák Csilla – Kenderes György: *Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási lehetőségei és annak bizonytalanságai a mezőgazdaságban*, in: *Ünnepi kötet dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára* (szerk.: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József), Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 141-152. o.

mezőgazdasági tevékenységeken alapuló társadalmi innovációs⁴ foglalkoztatási⁵ megoldásnak⁶ tekinthető⁷, melynek a célja erőteljesen szociális jellegű,⁸ vagyis a hátrányos helyzetű személyek integrációja, melynek eszköze a mezőgazdasági tevékenységek végzése.⁹

A szociális farm modell lényege – a mezőgazdasági tevékenységekhez, a környezetbarát és fenntartható tevékenységekhez és a vidékhez¹⁰ kapcsolódó értékekhez, a hátrányos helyzetű személyek felkarolásához és foglalkoztatásához¹¹ – kapcsolódik, melyek gyökere, alapja az alkotmányos értékekhez vezethetők vissza. Ezek a szociális farm, multifunkcionális jellegéből adódóan, társadalmi és ökológiai funkciójából eredő jellemzők, az agrár- és környezetvédelmi, illetve esélyegyenlőséget biztosító szabályozási tárgyakhoz kapcsolódnak. Ez a tanulmány azokra az alkotmányos szabályozási tárgyakra hívja fel a figyelmet, melyek megítélésünk szerint megalapozzák a szociális farmok működését, egyben azok jelentőségét az általuk képviselt alkotmányos értékek révén. Nevezetesen a környezetvédelmi szabályozási tárgykörök közül a természeti erőforrások védelmét, a testi-lelki egészséget és a környezethez való jogot biztosító szabályozási tárgyakat, valamint ezekhez kapcsolódóan a fenntartható fejlődést emeljük ki. Az agrárszabályozási tárgyak közül a mezőgazdasági üzemhez kapcsolódó rendelkezést,

⁴ A társadalmi innovációhoz kapcsolódóan lásd Bozsik Sándor – Szemán Judit – Olajos István: A társadalmi innováció finanszírozási és jogi problémáinak tükröződése a szociális szövetkezetek esetében egy kérdőíves felmérés alapján, in: *Társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok aspektusai: társadalmi innovációk a társadalmi konfliktusok szolgálatában* (szerk.: Musinszki Zoltán – Nagy Zoltán), Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2020, 3-19. o.

⁵ Csák Csilla: Integrated agricultural organisation of production system and the organisations carrying that, *Agrár- és Környezetjog*, 13 (2018) 25., 12. o.

⁶ A szociális farm modell keretében megvalósuló foglalkoztatás mellett ide sorolható még a közfoglalkoztatás, a szociális szövetkezet és start szociális szövetkezet általi foglalkoztatás.

⁷ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (A továbbiakban: EGSZB) 2012-ben megfogalmazott véleménye is megerősíti ezt, amikor úgy rendelkezik az 1.1 pontban, hogy „A szociális mezőgazdaság innovatív megközelítés, amely két koncepciót kapcsol össze: egyrészt a többfunkciós mezőgazdaságot, másrészt a helyi szintű szociális szolgáltatásokat, illetve az egészségügyi ellátást. A mezőgazdasági termelés keretében hozzájárul a sajátos szükségletekkel rendelkező személyek jólétéhez és társadalmi integrációjához.” Lásd Európai Gazdasági és Szociális Bizottság: *Szociális mezőgazdaság: „green care”, szociális és egészségügyi politikák* (saját kezdeményezésű vélemény), NAT/539CES1236-2012_00_00_TRA_CA (EN), Brüsszel, 2012, december 12. (a továbbiakba: EGSZB Vélemény 2012.)

⁸ Fontos megjegyezni, hogy nem szociális foglalkoztatásról beszélünk, ugyanis az 2017. április 1-je óta nem létezik Magyarországon. Célját tekintve beszélünk szociális jellegű foglalkoztatási formáról a szociális farmok esetében.

⁹ Sokan gyakran összekeverik a szociális farm modelljének fogalmát a szociális szövetkezettel, és a szociális szövetkezet általi kínált foglalkoztatással azonosítják a szociális farmokon nyújtott szolgáltatásokat. Azonban e két fogalom elválasztandó egymástól, nem szinonimái egymásnak. Az egyes hazai szövetkezeti típusoknál megvalósuló foglalkoztatásról lásd Orosz Flóra – Hornyák Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák, in: PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai, 2018. április 11. (szerk.: Koncz István – Szova Ilona), Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2018, 232-238. o.

¹⁰ A vidék alkotmányjogi értelmezéséről lásd Szilágyi János Ede: A vidéki közösség, illetve a vidék sui generis alaptörvényi meghatározása, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 37 (2019) 2., 451-470. o.

¹¹ A mezőgazdaság keretében megvalósuló társadalmi felelősségvállalásról lásd Csák Csilla – Hornyák Zsófia: Soziale Landwirtschaft - Die Tendenzen der sozialen Verantwortung in der multifunktionalen Landwirtschaft, *Cedr Journal of Rural Law*, (2016) 2., 49-60. o.

a mezőgazdasági élelmiszerek¹² kapcsán a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdasággal, illetve az agrárszabályozási tárgyakkal szorosan kapcsolódó természeti erőforrásokkal, azon belül is kifejezetten a termőfölddel kapcsolatos rendelkezéseket¹³ említjük. Az esélyegyenlőséghez kapcsolódó szabályozási tárgykörök közül pedig a szociális biztonsághoz, egyenlő bánásmódhoz és a munkához való jogot nevesítjük. Egyes szabályozási tárgyak vizsgálatához az Alaptörvény preambulumának tekinthető Nemzeti Hitvallás 'rendelkezéseit',¹⁴ illetve az Alaptörvény több cikkét is vizsgálni szükséges.

Am jelen tanulmány keretei között az előbb említett tárgykörök közül az utolsóként felsorolt, főként munkajogi kérdésekkel összefüggő alkotmányjogi rendelkezéseket vizsgálánk a téma vonatkozásában, nevezetesen az esélyegyenlőséghez kapcsolódó szabályozási tárgyköröket, a szociális biztonsághoz, egyenlő bánásmódhoz és a munkához való jogot elemezzük. A publikációnak azonban nem célja e szabályozási tárgykörök teljes körű, mélyreható elemzése, csupán azon alkotmányjogi rendelkezések felvillantására koncentrálni, melyek álláspontunk szerint relevanciával bírnak a szociális farmok működése során.

2. Esélyegyenlőséghez kapcsolódó szabályozási tárgyak

A szociális farmok célcsoporti körének nagy hányadát alkotják a valamilyen fogyatékossgal rendelkező személyek, valamint a megváltozott munkaképességű emberek. A fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyekről, illetve egyáltalán a fogyatékos és megváltozott munkaképes helyzetről azt a megállapítást tehetjük, hogy ezek az emberek mások, helyzetük más állapotot, körülményt eredményez. Máságuk révén pedig sok szempontból segítségre szorulnak, mint pl. a foglalkoztatás terén. Úgy véljük, azoknak az Alaptörvényben biztosított emberi jogoknak az érvényesülése, érvényesítése, melyek a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek számára azt biztosítják, hogy a társadalom és a munka világának is tagjai, részesei lehessenek, különösen fontos számukra és a társadalom, valamint a gazdaság egészének számára egyaránt. Ezek a jogok értelmezésünkben

---

¹² A mezőgazdasági termékek termékjelölése tekintetében lásd Hornyák Zsófia – Olajos István – Szilágyi János Ede: A helyi termékek marketingjében szereppel bíró termékjelölések jogi szabályozása: Legislation of product labelling in connection with marketing of local products, in: „*Méreg és Kihívások*” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „*Balance and Challenges*” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából: Konferencia Kiadvány = *Proceedings* (szerk.: Veresné Somosi Mariann – Lipták Katalin), Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015, 826-836. o.

¹³ A termőföld korlátozott használata kapcsán lásd Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági földek használatának korlátai, in: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014: Föld- és ingatlanulajdon, fenntartható mezőgazdasági fejlődés* (szerk.: Szalma József), Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015, 289-299. o.

¹⁴ Patyi András felhívja rá a figyelmet, hogy problematikus a Nemzeti hitvallást alkotó szövegek megnevezése. Felmerül a kérdés, hogy a fordulat, tézis, deklaráció, elv, értéknyilatkozat vagy rendelkezés lenne a helyes megjelölés? Erről részletesen lásd Patyi András: Gondolatok a Nemzeti hitvallás értelmezéséről, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 9-10. o.

az egyenlő bánásmód elve (megkülönböztetés tilalma), a szociális biztonsághoz való jog és a munkához való jog. E jogok továbbá azért is bizonyulnak fontosnak, mivel a munkajog és szociális jog által biztosított munkaerő-piaci védelmi rendelkezések gyökerei is ezekre az alkotmányos rendelkezésekre vezethetők vissza, ezek az alkotmányos rendelkezések jelölik ki a védelem alkotmányos keretét.¹⁵

2.1. Az egyenlő bánásmód elve. Az Alaptörvény XV. cikke rendelkezik az egyenlő bánásmód elvéről, a diszkrimináció általános tilalmáról, ami a munkavállalói jogok és védett érdekek tekintetében is kiemelkedő szerepet tölt be, ugyanis a különböző jogágakon belül is megjelenő hátrányos megkülönböztetés markánsan megjelenik a munkajogban. Az Alkotmányhoz hasonlóan az Alaptörvény is két irányból közelíti meg az embereket megillető egyenlőséget: a) egyrészt kimondja, hogy a törvény előtt mindenki egyenlő, másrészt b) tiltja a hátrányos megkülönböztetést,¹⁶ azaz az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés nélkül biztosítja¹⁷. A jogi értelemben vett egyenlő bánásmód elvének megsértése¹⁸, azaz a diszkrimináció mindig valamilyen jog vagy kötelezettség tekintetében értelmezhető: „[...] valamely jog megvonásában vagy másokat nem terhelő kötelezettség megállapításában kell megtestesülnie, csak így válik jogilag relevánssá.”¹⁹ Az Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdése példálózó jelleggel sorolja fel azokat az eseteket, amely alapján való megkülönböztetés diszkriminációt valósít meg. A felsorolás kapcsán a 3206/2014. (VII. 21.) AB határozat [27] akként rendelkezik, hogy „[...] a diszkriminációtilalom alkotmányos klauzulája elsődlegesen a társadalom személyben rejlő és tetszés szerint nem változtatható tulajdonság mentén elkülönülő csoportjainak védelmét szolgálja. ... a rendelkezésben említett tulajdonságok – faj, szín, nem, fogyatékoság, társadalmi származás stb. – az egyén megváltoztathatatlan tulajdonságai, amelyeket nem tud befolyásolni.” A felsorolt személyből fakadó tulajdonságok között tehát a fogyatékoság, kifejezetten nevesített esetként, védett tulajdonságnak minősül az egyenlő bánásmód biztosítása körében. A fogyatékosággal a fogyatékos embereknek együtt kell élniük, azon változtatni nem tudnak, azonban az alapvető jogok őket is megilletik. Továbbá a fogyatékosággal élő személyek köre külön is kiemelt, különleges gondoskodásra szoruló, védelmet igénylő csoportnak minősül, akik esélyegyenlősége és társadalmi felzárkózása érdekében Magyarországnak az Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdés szerint külön intézkedéseket is kell foganatosítania. Ilyen intézkedésnek minősült többek között az Emberi Erőforrások Minisztériumán belül létrehozott a Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkárság, valamint az állam annak érdekében, hogy hatékony

¹⁵ Zaccaria Márton Leó: *Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban*, Budapest, HVG-ORAC, 2015, 40-48. o.

¹⁶ 45/2000. (XII. 8.) AB határozat [3.1.]

¹⁷ 9/2016. (IV. 6.) AB határozat [22.]

¹⁸ Az egyenlő bánásmód elve megsértésével kapcsolatos perekről lásd Jakab Nóra – Szekeres Bernadett – Mélypataki Gábor: Bizonyítási kérdések az egyenlő bánásmód megsértése miatt indított peres ügyekben, *Miskolci Jogi Szemle*: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata, 16 (2021) 5., 232-246. o.

¹⁹ 45/2000. (XII. 8.) AB határozat [3.2.]

jogvédelmet biztosítson a hátrányos megkülönböztetést elszenvedők számára, külön intézményt, az Egyenlő Bánásmód Hatóságot²⁰ hozta létre.²¹

A diszkrimináció esetében azonban meg kell jegyezni, hogy az nemcsak hátrányos, negatív értelmű lehet, melyet az Alaptörvény tilt, hanem pozitív irányultsága is értelmezhető. Kivételesen ugyanis el lehet térni az általános tilalomtól, de csak amennyiben az az egyenlőség tartalmi megvalósulását szolgáló pozitív megkülönböztetés. Tehát nem minden különbségtétel tilalmazott, hanem csak az igazolható ok nélküli megkülönböztetés, és amely sérti az emberi méltóságot.²² Ezt erősítette meg az Alkotmánybíróság a 9/1990. (IV.25.) AB határozat IV. pontjában, ami kimondta „... a diszkrimináció tilalma nem jelenti azt, hogy minden, még a végső soron nagyobb társadalmi egyenlőséget célzó megkülönböztetés is tilos. A megkülönböztetés tilalma arra vonatkozik, hogy a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni. ... De ha valamely – az Alkotmányba nem ütköző – társadalmi cél vagy valamely alkotmányos jog csakis úgy érvényesíthető, hogy e szűkebb értelemben vett egyenlőség nem valósítható meg, akkor az ilyen pozitív diszkriminációt nem lehet alkotmányellenesnek minősíteni.”

2.2. A szociális biztonsághoz való jog. A biztonság, mint védendő érték, a Nemzeti Hitvallás 16. bekezdésében jelenik meg elsőként, a polgár és állam közös céljai között. Takács Albert a biztonság két oldalát nevezi meg: a veszélyeztetettséget és a védettséget, melyeket egyensúlyban kell tartani. Azaz nagyobb mértékű veszély esetén nagyobb fokú védelemre van szükség, amennyiben viszont csökken a veszély, enyhébb fokú védelem is elegendő. Az emberre leselkedő veszély olykor nem csupán az egyént érinti, hanem bizonyos esetben kisebb vagy nagyobb közösséget is. Abban az esetben, ha az ember nem tudja magát megvédeni a veszéllyel szemben, úgy ún. másodlagos védelem illeti meg az állam, illetve a közösség és más emberek által.²³ Így van ez a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek esetében is.

Az Alaptörvény XIX. cikke szabályozza a szociális biztonsághoz való jogot. Szociális biztonság alatt azt az élethelyzetet értjük, amikor az emberek létfenntartása, megélhetése megfelelően biztosított. Olyan életminőség, amely

²⁰ A Hatóság az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény értelmében jött létre, melynek feladata annak ellenőrzése, hogy érvényesül-e az egyenlő bánásmód követelménye.

²¹ Az Alaptörvény XV. cikkének indoklása; a CompLex Jogtár kommentárjának e cikkhez írt indoklása; a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának véleménye - Az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi bírósági gyakorlatban foglaltak.

²² Balogh Zsolt: A diszkrimináció tilalma, in: *Alkotmányjog – Alapjogok* (szerk.: Schanda Balázs – Balogh Zsolt), Budapest, PPKE JÁK, 2011, 137-140. o.

²³ Takács Albert: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 337. o.

jólétet feltételez. Takács Albert értelmezése szerint „... az emberi élet olyan minősége, amely a jóléttel összefüggésben értelmezhető”.²⁴ Akkor kell érvényesíteni, amikor a munkavégzés és abból származó jövedelem, valamint maga a munkavégzési képesség, valamely előre nem látható körülmény, kockázat miatt átmenetileg vagy tartósan korlátozódik, szünetel, vagy véglegesen megszűnik. Ennek megfelelően, Hajdú József úgy ítéli meg, hogy a szociális biztonsághoz való jog szubszidiárius a munkához való joghoz képest,²⁵ vagyis a szociális biztonsághoz való jog akkor nyer jelentőséget, ha a munkához való jog megszűnik.

E jog tekintetében megjegyezhető, hogy az alapjognak nem minősülő alkotmányos jogok közé tartozik, melynek következtében a vonatkozó alkotmányos rendelkezésekből nem ered közvetlen alanyi jogosultság, kizárólag az alkotmány alapján nem lehet azokat érvényesíteni, hanem érvényesülésüket a jogalkotónak kell további törvényi szabályozás által biztosítani.²⁶ Ez esetben a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek szociális biztonsághoz való jogának érvényesülését további jogszabályok biztosítják.

Az Alaptörvény XIX. cikkének szabályozása változást, új szemléletmódot hozott az Alkotmány 70/E.§-hoz képest.²⁷ A XIX. cikk (1) bekezdése Magyarország azon törekvésű szándékát rögzíti, mely szerint minden magyar állampolgárnak szociális biztonságot biztosít. Ez a fordulat hordozza az egyik leglényegesebb változást azáltal, hogy az Alaptörvény egyértelművé teszi, nem jogként – bár a szociális biztonság alapjogi jellegét korábban is vitatták, és maga az Alkotmánybíróság sem tekintette valódi alapjognak, melyet több AB határozatban is kifejtett²⁸ –, hanem „csupán” államcélként tekint a szociális biztonságra,²⁹ ugyanis az Alkotmány 70/E.§ „A Magyar Köztársaság állampolgárainak joguk van a szociális biztonsághoz...” fordulat helyett az Alaptörvény rendelkezése nyomán az államnak csupán törekednie kell a szociális

---

²⁴ Takács Albert: Szociális jogok az Alkotmányban és a munka alkotmányjogi szerepe, in: *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány, Tanulmánykötet az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága által 2010. október 15-én azonos címmel megrendezett tudományos konferencián elhangzott előadások alapján* (szerk.: Molnár Borbála – Gyombolai Zsolt – Téglási András), Budapest, Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, 2011, 79. o.

²⁵ Hajdú József: A szociális biztonság jelentése és védelme az Alaptörvényben, in: *A történeti alkotmánytól az Alaptörvényig* (szerk.: Balogh Elemér), Szeged, Jurisperitus, 2015, 34. o.

²⁶ Balogh Zsolt: Szociális jogok, in: *Alkotmányjog – Alapjogok* (szerk.: Schanda Balázs–Balogh Zsolt), Budapest, PPKE JÁK, 2011, 309. o.

²⁷ Az új szabályozási koncepcióról elsőként a 23/2013. (IX. 25.) AB határozat, ABH 2013, 692 szólt. A szabályozás változásáról részletesebben lásd Rácz Zoltán: A szociális biztonsághoz való jog Magyarországon a rendszerváltozás óta eltelt időszakban, in: *Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára* (szerk.: Hajdú József), Szeged, Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica Szeged, 2016, 535-542. o.; Téglási András: A szociális állam „erodálása” vagy megmentése? – avagy a szociális biztonság az új Alap-törvényben, *Jogelméleti szemle*, (2011) 4, 1-7. o.

²⁸ Pl. 56/1995. (IX. 15.) AB határozat, Dr. Vörös Imre alkotmánybíró párhuzamos indoklása; 42/2000. (XI. 8.) AB határozat [IV]

²⁹ Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény megalkotását követően született alábbi határozataiban a szociális biztonsághoz való jog államcélként való minősítéséről rendelkezik: 40/2012. (XII. 6.) AB határozat, AB, 2012, 229., 3217/2014. (IX. 22.) AB határozat, AB 2014, 2404., 28/2015. (IX. 24.) AB határozat, 9/2016. (IV. 6.) AB határozat.

biztonság nyújtására.³⁰ Többek szerint ez a változás visszalépést jelent az Alkotmányhoz képest, amely visszaminősíti a szociális biztonsághoz való jog jelentőségét. Figyelembe véve azonban, hogy az Alkotmánybíróság korábbi értelmezése során sem tekintett valódi alapjogként a szociális biztonsághoz való jogra, mondhatni nem volt hova gyengíteni. Államcélként tekintettek rá eddig is, és az Alaptörvényben is ekként került megfogalmazásra,³¹ így ez a rendelkezés valójában az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát foglalta törvénybe.³² Mindazonáltal az a tény, hogy az Alaptörvény továbbra is rendelkezik e jogról, bizonyítja annak fontosságát. Az ellenben kétségtelen, hogy az államcélként való nevesítés szélesebb, de még alkotmányos keretek között gyakorolható mozgásteret tesz lehetővé az államnak a szociális biztonsági rendszer kiépítése és működtetése tekintetében.

A taxatív felsorolt esetek³³ között határozza meg az Alaptörvény a rokkantság, fogyatékoság és önhibán kívül bekövetkezett munkanélküliség esetét, melynek bekövetkeztekor az egyének törvényben meghatározott támogatásra jogosultak. A támogatások formája és részletszabályai kapcsán azonban a jogalkotói szabadság érvényesül. A szociális biztonság tárgya tekintetében is változást hozott az Alaptörvény. Míg az Alkotmány a szociális biztonság megvalósításának eszközei között sorolta fel a társadalombiztosítás és a szociális intézmények rendszerét, addig az Alaptörvény eszközei között már nem szerepel a társadalombiztosítás, viszont megmaradt közöttük a szociális intézmények rendszere, illetve kibővült a szociális intézkedésekkel. Az Alaptörvény XIX. cikk (2) bekezdés szerint az állam szociális intézmények és intézkedések rendszere által teremti meg a szociális biztonságot hazánkban. A társadalombiztosítás eszközének elhagyása kérdéssé teszi a nemzetközi dokumentumokból – nevezetesen a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 9. cikkéből, az ILO 102. számú egyezményéből –, illetve az Európai Szociális Karta 12. cikkéből eredő kötelezettség teljesülését.³⁴

A fent leírtak alapján, a célcsoporti kör esetében alapvető fontosságú jogként aposztrofálható a szociális biztonsághoz való jog – az alaptörvényi szabályozással hozott új szemléletmód, változás ellenére is -, hiszen mind a fogyatékos, mind a

³⁰ Lásd részletesebben Juhász Gábor: A gazdasági és szociális jogok védelme az Alkotmányban és az Alaptörvényben, *Fundamentum*, (2012)1, 44-48. o.; Téglási András: A szociális biztonság alkotmányos védelme az Alaptörvény hatálybalépése előtt és után, *Acta Humana*, (2019) 2, 85–106. o.

³¹ Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Budapest, HVG-ORAC, 2011, 215. o.

³² Téglási András és Hoffman István megállapítása szerint összességében véve az Alaptörvény XIX. cikke nem eredményezett lényegesen más koncepciót a szociális biztonság alkotmányos védelme kapcsán az Alkotmánybíróság Alaptörvény előtti és utáni gyakorlatát összevetve. Alapvetően az új alkotmányos szabályozás a korábbi alkotmánybírói gyakorlat Alaptörvénybe foglalásának feleltethető meg. Lásd Téglási: i. m. 103–104. o.; Hoffman István: A szociális segélyezés alkotmányos keretei – az Alkotmánybíróság döntéseire figyelemmel, in: *A szabadságszerető embernek: Liber Amicorum István Kukorelli* (szerk.: Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt), Budapest, Gondolat, 2017, 482. o.

³³ Az Alkotmányhoz képest fordulatot hozott az Alaptörvény szociális biztonsághoz való jog alanyainak köre is, ugyanis míg az Alkotmány exemplifikatív módon sorolta fel a jogosultak körét, addig az Alaptörvény csak a taxációban szereplő alanyok számára biztosítja a szociális biztonsághoz való jogot.

³⁴ Rácz (2016): i. m. 538–539. o.

megváltozott munkaképességű személyek számára elengedhetetlen létfenntartásuk, megélhetésük biztosítása, illetve az azt elősegítő támogatások igénybevétele.

2.3. A munkához való jog. A (szociális) biztonsághoz hasonlóan a munkához való jog³⁵ tekintetében is tartalmaz rendelkezést a Nemzeti Hitvallás, nagy jelentőséget tulajdonítva annak, ugyanis úgy fogalmaz az alkotmányozó, hogy „*a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye*”.³⁶ Ezzel az Alaptörvény a munka ideáját a közösséghez és az emberekhez köti, más alkotmányokhoz hasonlóan (mint például a német alkotmány – Grundgesetz 12. cikk (2) bekezdés), meghatározva a munka társadalmi életben elfoglalt helyét.³⁷ Az M) cikk is hangsúlyozza a munka jelentőségét, amint azt „értékteremtő” jelzővel illeti, kifejezve ezáltal a munka gazdaságban betöltött szerepét, mint, amely a gazdaság alapját képezi. A XII. cikk rögzíti a munkához való jogot, amely szociális biztonsághoz való jogtól eltérően alapjognak minősül. Ez alapján a munkához való jog erősebb szociális jognak minősül a szociális biztonsághoz való jognál, ellenben meglátásunk szerint mindkét jog kiemelt jelentőséggel bír a megnevezett célcsoporti kör tekintetében. E jog elsődleges jelentése értelmében az embereknek joguk van az állam termelő és szolgáltató tevékenységeiben részt venni, és joguk van az ebből származó haszonból részesülni³⁸

A XII. cikk 1) bekezdése összetett módon biztosít jogosítványt, és ír elő egyben 'kötelezettséget' is az állampolgárok számára. Eszerint mindenkinek joga van a munka és a foglalkozás szabad megválasztásához (illetve a vállalkozáshoz), ugyanakkor mindenki köteles is képességei és lehetőségei szerint munkát végezni – amely rendelkezés új elem az Alaptörvényben. A kötelesség ebben a kontextusban alapvetően morális jellegűnek tekintendő Kiss György értelmezésében,³⁹ ugyanakkor megítélésünk szerint mégis arra sarkallja az állampolgárokat, hogy munkát végezzenek. Az Alaptörvény, a szociális biztonsághoz való joghoz hasonlóan, e jog tekintetében is változást hozott az Alkotmánybíróság gyakorlatával összhangban. Korábban az Alkotmány 70/B.§ egy mondaton belül rendelkezett a munkához való jog pozitív (munkához való jog, mint szociális jog – a munka megszerzése és megtartása) és negatív (foglalkozás szabad megválasztása) oldaláról, melyek közül az Alkotmánybíróság alanyi jogként kizárólag a negatív oldalt ismerte el, és részesítette alkotmányos védelemben.⁴⁰ A munkához való jog alaptörvényi újraszabályozása megerősítette az Alkotmánybíróság gyakorlatát, és a XII. cikkben már csak a munkához való jog negatív oldalát rögzíti alanyi jogként. A munkavégzést

³⁵ A munkához való jog részletes elemzéséről lásd Kiss György: „Valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye”, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 269-290. o.

³⁶ Alaptörvény Nemzeti Hitvallás 14. bekezdése

³⁷ Kiss: i. m. 288. o.

³⁸ Rác Zoltán: Munkához való jog, in: *Emberi jogi enciklopédia* (szerk.: Lamm Vanda), Budapest, HVG-ORAC, 2018, 501-508. o.

³⁹ Kiss: i. m. 287. o.

⁴⁰ 21/1994. (IV. 16.) AB határozat és a Wolters Kluwer jogtárának XII. cikkhez fűzött kommentárja alapján.

a jogalkotó azonban nemcsak mint mindenkinek biztosítandó jogként határozza meg, hanem azt a társadalom és az állam működésének zálogaként egyben elvárásként is nevesíti.⁴¹ A munkához való jog pozitív oldalát a jogalkotó a XII. cikk (2) bekezdés keretében relatív állami kötelezettségként, államcélként szabályozza – melyet e jog intézményvédelmi oldalának is nevezhetünk –, miszerint az államnak törekednie kell a munkavégzés feltételeinek – megfelelő foglalkoztatáspolitikai, munkahelyteremtés – megteremtésére.⁴² Ebben a vonatkozásban a munkához való jog kettős természetű, azaz az állam nem csak tartózkodni köteles e jog gyakorlása tekintetében, hanem aktívan is fel kell lépnie. Az állami kötelezettség szerves részét képezi az egyenlő bánásmód elvénél taglalt hátrányos megkülönböztetés-mentesség érvényre juttatása, miszerint a munkához való jogot megkülönböztetés nélkül biztosítani kell mindenki számára.⁴³

A munkához való jog alanyai tekintetében megjegyzést érdemel, hogy meg kell különböztetni a fogyatékos személyek foglalkoztatásától a cselekvőképtelen személyek foglalkoztatását. Azt gondolnánk, hogy egy fogyatékos személy cselekvőképtelen is egyben, ami sok esetben bár igaz, de nem feltétlenül minden esetben. Tehát nem lesz valaki automatikusan cselekvőképtelen amiatt, hogy valamilyen fogyatékossgal él. Az Alkotmánybíróság 39/2011. (V. 31.) AB határozatában azt vizsgálta, hogy a fogyatékossg miatt cselekvőképtelen nagykorú személyek esetén a munkához való alapjog érvényesüléséhez szükséges garanciák hogyan érvényesülnek. Míg az Alkotmány kizárólag a foglalkozás szabad megválasztásának jogáról rendelkezett, addig az Alaptörvény emellett kötelezettségként is előírja a munkavégzést saját képességeikhez és lehetőségeikhez mérten. Ennek megfelelően ha egy fogyatékos vagy fogyatékossg miatt cselekvőképtelen személy képes és szeretne munkát vállalni, akkor ahhoz joga van – sőt köteles is dolgozni az Alaptörvény rendelkezése szerint –, így biztosítani kell annak lehetőségét. A fent említett AB határozatban [1.1.] az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „... a belátási képesség tartós és teljes mértékű hiánya az önálló munkaviszony-létesítés természetes akadálya lehet, ugyanakkor a cselekvőképtelen személyek teljes kizárása a munkaviszony típusú foglalkoztatásból adott esetben alkotmányossági aggályokat vethet fel.” Ebből következően tehát megállapításunk szerint igazolható, miszerint a munkaképes és dolgozni akaró cselekvőképtelen személy számára is biztosítani kell a munkavégzés lehetőségét. Továbbá maga az AB határozat is kimondta, hogy a jogi szabályozásnak törekednie kell a cselekvőképtelen személyek munkavállalási lehetőségeinek és esélyeinek növelésére. Ezt támasztja alá az Alaptörvény a XII. cikk (2) bekezdésben foglalt rendelkezésével – „minden munkaképes ember dolgozhasson”, amit a gyakorlatban is maradéktalanul érvényre kell juttatni.⁴⁴

⁴¹ A XII. cikk indoklása alapján.

⁴² Juhász: i. m. 35–37. o.; Balogh: i. m. 313–315. o.

⁴³ Rácz (2018): i. m. 504. o.

⁴⁴ Fontosnak tartjuk kiemelni az Alaptörvény fent megnevezett, egyenlő bánásmódhoz kapcsolódó jogok érvényesülésének általános szintjét biztosító jogszabályokat, nevezetesen az egyenlő bánásmódról és esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényt (a továbbiakban: Ebktv.) – vizsgált célcsoport foglalkoztatása és egyenlő társadalmi részvétele tekintetében az Alaptörvény XV. cikkének részletszabályait tartalmazza –, a Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban:

3. Záró gondolatok

A zárógondolatok keretében nem összegezni kívánjuk a leírtakat és nem következtetéseket kívánunk levonni azokból, mert egyértelműen alátámasztott az a feltevés, mely szerint az alkotmányos alapok léteznek a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásához. Célszerűbbnek tartjuk a tanulmány elején rögzített összefüggések tovább gondolását, ezáltal keretet adva mondanivalónknak.

A szociális farm, mint tevékenységi forma a mezőgazdasági tevékenységre épülő szociális farmszolgáltatásokban ragadható meg. Ennek megfelelően különböző szervezeti formák keretei között megvalósulhat, nincs formakényszer, ami a jogi szabályozásban rejlő hiátusokat okozza. Ez alapvetően megragadható a mezőgazdasági földek tulajdonszerzési és földhasználati kérdések szabályozását, az adózási, támogatási kérdések tisztázását, vállalkozási, kistermelői tevékenységet érintő szabályozást illetően. Még számos kérdés ezen szabályozási keretek között tisztázásra vár, amelyek egy jól működő, a társadalom számára hasznos és értékes tevékenység végzésének gátló tényezői rejtik. Nagyon jól működő modellje a hátrányos helyzetű és fogyatékkal élő személyek munka világába történő bevonásának, amellyel értékteremtő munkát tudnak végezni a társadalom számára és saját egyéni fejlődésük, fejlesztésük mozgatórugója is egyben, azaz a társadalmi és egyéni jóllét záloga. A kormányzat felkarolta a kezdeményezést és támogatási konstrukciókkal, valamint a jogi szabályozásban kitapintható korlátozó tényezők felszámolására irányuló szándéknak kimutatható eredményei vannak. Mindez azt jelenti, hogy egy innovatív megoldás hosszútávú lehetőséget és perspektívát tud biztosítani.

Prugberger Tamás gondolkodása, tudományos munkássága is mindig az (jogi) innovációt kereste és hordozta, így ezt a szemléletet átörökítve, mint a Professor Úr „doktorgyermeké” és „doktorunokái” kívánunk boldog 85. születésnapot. Isten éltesen Professor Úr!

Irodalomjegyzék

- Balogh Zsolt: A diszkrimináció tilalma, in: *Alkotmányjog – Alapjogok* (szerk.: Schanda Balázs – Balogh Zsolt), Budapest, PPKE JÁK, 2011, 125-146. o.
- Balogh Zsolt: Szociális jogok, in: *Alkotmányjog – Alapjogok* (szerk.: Schanda Balázs–Balogh Zsolt), Budapest, PPKE JÁK, 2011, 311–338. o.
- Bozsik Sándor – Szemán Judit – Olajos István: A társadalmi innováció finanszírozási és jogi problémáinak tükröződése a szociális szövetkezetek

---

Mt.) vonatkozó rendelkezéseit – pl. a fogyatékos személy foglalkoztatása során való ésszerű alkalmazkodás követelménye (Mt. 51. § (5) bekezdés); cselekvőképtelen vagy cselekvőképességében korlátozott személy foglalkoztatására vonatkozó rendelkezés (Mt. 66. § (7) bekezdés) –, a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvényt – rendelkezik az ún. fejlesztő foglalkoztatásról, amit a szociális farmon való foglalkoztatás megfelelő esetének tekintünk. Továbbá ide sorolandó még a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény és a megváltozott munkaképességű személyek ellátásáról szóló 2011. évi CXCI. törvény is.

- esetében egy kérdőíves felmérés alapján, in: *Társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok aspektusai: társadalmi innovációk a társadalmi konfliktusok szolgálatában* (szerk.: Musinszki Zoltán – Nagy Zoltán), Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2020, 3-19. o.
- Csák Csilla – Hornyák Zsófia: Soziale Landwirtschaft - Die Tendenzen der sozialen Verantwortung in der multifunktionalen Landwirtschaft, *Cedr Journal of Rural Law*, (2016) 2., 49-60. o.
  - Csák Csilla – Kenderes György: Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási lehetőségei és annak bizonytalanságai a mezőgazdaságban, in: *Ünnepi kötet dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára* (szerk.: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József), Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2016, 141-152. o.
  - Csák Csilla: Integrated agricultural organisation of production system and the organisations carrying that, *Agrár- és Környezetjog*, 13 (2018) 25., 6-13. o. <https://doi.org/10.21029/JAEL.2018.25.6>
  - Hajdú József: A szociális biztonság jelentése és védelme az Alaptörvényben, in: *A történeti alkotmánytól az Alaptörvényig* (szerk.: Balogh Elemér), Szeged, Jurisperitus, 2015, 33-38. o.
  - Hoffman István: A szociális segélyezés alkotmányos keretei – az Alkotmánybíróság döntéseire figyelemmel, in: *A szabadságszerető embernek: Liber Amicorum István Kukorelli* (szerk.: Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt), Budapest, Gondolat, 2017, 477-485. o.
  - Hornyák Zsófia – Olajos István – Szilágyi János Ede: A helyi termékek marketingjében szereppel bíró termékjelölések jogi szabályozása: Legislation of product labelling in connection with marketing of local products, in: *„Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából: Konferencia Kiadvány = Proceedings* (szerk.: Veresné Somosi Mariann – Lipták Katalin), Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2015, 826-836. o.
  - Hornyák Zsófia: A mezőgazdasági földek használatának korlátai, in: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014: Föld- és ingatlantulajdon, fenntartható mezőgazdasági fejlődés* (szerk.: Szalma József), Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015, 289-299. o.
  - Jakab András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Budapest, HVG-ORAC, 2011.
  - Jakab Nóra – Szekeres Bernadett – Mélypataki Gábor: Bizonyítási kérdések az egyenlő bánásmód megsértése miatt indított peres ügyekben, *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata*, 16 (2021) 5., 232-246. o. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1469>
  - Jakubinyi László: A szociális farm fogalma és típusai, in: *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*, (szerk.: Kajner Péter – Jakubinyi László), Miskolc, Szimbiózis Alapítvány, 2015, 28-34. o.
  - Juhász Gábor: A gazdasági és szociális jogok védelme az Alkotmányban és az Alap-törvényben, *Fundamentum*, (2012) 1, 35–49. o.

-
- Kiss György: „Valljuk, hogy a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye”, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 269-290. o.
  - Orosz Flóra – Hornyák Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák, in: PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai, 2018. április 11. (szerk.: Koncz István – Szova Ilona), Budapest, Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület, 2018, 232-238. o.
  - Patyi András: Gondolatok a Nemzeti hitvallás értelmezéséről, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 9-13. o.
  - Prugberger Tamás: Az atipikus foglalkoztatási szerződések néhány problematikus kérdése a mezőgazdaságban, *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Folyóirata*, 16 (2021) 1., 5-19. o. <https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.1.949>
  - Rácz Zoltán: A szociális biztonsághoz való jog Magyarországon a rendszerváltozás óta eltelt időszakban, in: *Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára* (szerk.: Hajdú József), Szeged, Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica Szeged, 2016, 535-542. o.
  - Rácz Zoltán: Munkához való jog, in: *Emberi jogi enciklopédia* (szerk.: Lamm Vanda), Budapest, HVG-ORAC, 2018, 501-508. o.
  - Szilágyi János Ede: A vidéki közösség, illetve a vidék sui generis alaptörvényi meghatározása, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, 37 (2019) 2., 451-470. o.
  - Takács Albert: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, in: *Rendhagyó kommentár egy rendhagyó preambulumról. Magyarország Alaptörvénye, Nemzeti hitvallás* (szerk.: Patyi András), Budapest, Dialóg Campus, 2019, 319-346. o.
  - Takács Albert: Szociális jogok az Alkotmányban és a munka alkotmányjogi szerepe, in: *Gazdasági alapjogok és az új magyar Alkotmány, Tanulmánykötet* (szerk.: Molnár Borbála – Gyombolai Zsolt – Téglási András), Budapest, Az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága, 2011, 76-86. o.
  - Téglási András: A szociális állam „erodálása” vagy megmentése? – avagy a szociális biztonság az új Alap-törvényben, *Jogelméleti szemle*, (2011) 4, 1-7. o.
  - Téglási András: A szociális biztonság alkotmányos védelme az Alaptörvény hatálybalépése előtt és után, *Acta Humana*, (2019) 2, 85–106. o. <https://doi.org/10.32566/ah.2019.2.5>
  - Zaccaria Márton Leó: *Az egyenlő bánásmód elvének érvényesülése a munkajog területén a magyar joggyakorlatban*, Budapest, HVG-ORAC, 2015.
-
-